

І. С. Похиленко,
кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: pokhilenko.i@gmail.com

Мета: визначити способи судового захисту суб'єктів господарювання та на підставі аналізу юридичної літератури і нормативно-правових актів запропонувати авторське визначення зазначеного поняття. **Методи дослідження:** використання діалектичного методу пізнання дозволило концентрувати накопичені наукові знання та практику застосування законодавства щодо способів судового захисту. **Результати:** на підставі аналізу юридичної літератури, національного господарського законодавства запропоновано авторське визначення способів судового захисту суб'єктів господарювання. **Обговорення:** співвідношення способів судового захисту з іншими елементами захисту прав суб'єктів господарювання.

Ключові слова: суб'єкти господарювання; способи захисту; захист прав суб'єктів господарювання.

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Така позиція властива не лише для вітчизняного законодавства, а й для зарубіжних країн, так як слушно зазначає К. Лачі [1, с. 679–707] національні суди є охоронцями правового порядку ЄС поряд із Судом Європейського Союзу. Як національні суди, так і Суд Європейського Союзу поклали на себе завдання забезпечити ефективне та рівномірне застосування законодавства ЄС та гарантувати судовий захист прав, наданих особам законодавством ЄС.

Проте, таке право має не лише гарантуватись, а й належним чином забезпечуватись, оскільки вдосконалення судової системи нале-

жить до пріоритетних завдань у становленні демократії в українському суспільстві. З цією метою було проведено програмою USAID «Нове правосуддя» та Громадською спілкою «Мережа правового розвитку» дослідження у 94 судах, де загалом було опитано 10119 респондентів, метою якого було визначення пріоритетних напрямків удосконалення якості роботи конкретних судів. Відповідно до методології дослідження, оцінювання якості роботи здійснювалося через призму шістьох основних вимірів: доступність суду, зручність та комфортність перебування в суді, повнота та якість інформації, сприйняття роботи працівників апарату суду, дотримання строків судового розгляду та сприйняття роботи судді. За результатами дослідження складені аналітичні звіти [2, 3, 4], на підставі яких можна визначити, що за 5-бальною шкалою середня оцінка якості роботи суду становить 4,20 бали, але не дивлячись на такі високі показники є ряд проблем, які потребують вирішення, що і обумовлює актуальність теми дослідження. Як слушно зазначає Е. Шарпстон [5, с. 454] забезпечення ефективного судового захисту на фоні зростаючого навантаження та фінансових обмежень справжній виклик. Цього можна досягти; але всім потрібно

грати свою роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково науково-теоретична розробка цієї проблематики здійснювалась такими науковцями як М.В. Амелеченко, М.І. Брагинський, В.В. Вітрянський, О.Р. Зельдіна, В.В. Петруня, З.В. Ромовська, О.Г. Хрімлі. Проте, незважаючи на значні здобутки вчених у цій галузі, питання способів судового захисту суб'єктів господарювання потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначити способи судового захисту суб'єктів господарювання та на підставі аналізу юридичної літератури і нормативно-правових актів запропонувати авторське визначення зазначеного поняття.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 5 Господарського процесуального кодексу України «Способи судового захисту» господарський суд, здійснюючи правосуддя, захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Зупинимось більш детально на способах визначених законом. Так, стаття 20 Господарського кодексу України містить перелік способів захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів, серед них, зокрема: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання тощо. Схожий перелік містять положення статті 16 Цивільного кодексу України. Проте, не дивлячись на чіткість та лаконічність способів захисту, визначених у законі, судова

практика вносить свої корективи та роз'яснення. Так, у пункті 26 Постанови Великої Палати Верховного Суду по справі № 910/14144/17 від 21.08.2018 р. зазначено, що згідно з пунктом 1 частини 2 статті 16 ЦК України та частини 2 статті 20 ГК України одним зі способів захисту цивільного права є визнання наявності чи відсутності прав, якими можуть бути, зокрема визнання права власності чи інших речових прав на певне майно, визнання права авторства на твір науки, літератури, мистецтва чи таке інше, тобто ухваленням рішення про визнання чи відсутність права повинен вирішуватися спір по суті.

Цікавою є позиція Великої Палати Верховного Суду стосовно випадку, якщо закон або договір не визначає ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду. Так, відповідно до пункту 71 постанови Великої Палати Верховного Суду від 04.06.2019 р. у справі № 916/3156/17 (провадження № 12-304гс18) здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси юридичних осіб у спосіб, визначений законом або договором. Суд, відповідно до викладеної в позові вимоги, може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, який не суперечить закону, але лише за наявності двох умов одночасно: по-перше, якщо дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а по-друге, якщо дійде висновку, що задоволення викладеної у позові вимоги позивача призведе до ефективного захисту його прав чи інтересів.

Для більш детального і змістовного вичення матеріалу проаналізуємо зарубіжний досвід. У Великобританії найбільш важливими засобами судового захисту прав у праві справедливості є виконання в натурі, судова заборона, анулювання (реституція), ректифікація (усунення помилки). Схожі положення можна зустріти в законодавстві США (судова заборона, реституція, судовий примус виконати певну дію, відшкодування збитків).

Законодавство США виділяє три види збитків: реальні збитки, отриманий порушником прибуток та встановлені законом збитки. Позивач має право на власний розсуд, а не на розсуд суду, вимагати відшкодування реальних збитків та отриманого відповідачем прибутку, розмір яких підлягає

доказуванню, або обмежитися стягненням встановлених законом збитків, не обтяжуючи себе обґрунтуванням масштабів завданих збитків [6, с. 48-58].

Аналізуючи законодавство Німеччини у цій сфері, слід звернути увагу на Німецьке цивільне уложення, прийняте у 1896 році та Німецьке торгове уложення, прийняте роком пізніше. Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу Німеччини правосуддя здійснюється по цивільних і господарських справах. Способи захисту прав підприємців визначені в Німецькому цивільному уложенні та застосовуються з урахуванням вимог Німецького торгового уложення. До них, зокрема, належать: 1) примусове виконання зобов'язання, у тому числі: припинення дій, які порушують право; примус до виконання зобов'язання в натурі; відновлення положення, що існувало до порушення права; 2) грошова компенсація, у тому числі: стягнення збитків, процентів, реституції, неустойки; 3) визнання прав; 4) визнання дійсності або недійсності угоди; 5) припинення або зміна правовідносин; 6) грошове покарання на користь потерпілої сторони: воно полягає в грошовій втраті або грошовому позбавленні для винної сторони; 7) тимчасові судові запобіжні заходи: ордер на затримання майна; ордер на затримання боржника; примус вчинити певні дії; примус утриматися від повних дій.

Досліджуючи положення способів захисту країн пострадянського простору, зокрема, статті 11 Цивільного кодексу Республіки Білорусь та статті 11 Цивільного кодексу Республіки Молдова, слід відмітити їх схожість із положеннями Цивільного кодексу України. Досліджуючи положення статті 9 Цивільного кодексу Республіки Казахстан, окрім вже звичних способів захисту судом (арбітражем) слід виділити стягнення штрафу з державного органу або посадової особи за перешкоджання громадянину або юридичній особі в придбанні або здійсненні прав, а також іншими способами, передбаченими законодавчими актами Республіки Казахстан. Крім того, Цивільний кодекс Республіки Казахстан окремою статтею 10 визначає захист прав підприємців і споживачів.

Права підприємців, які здійснюють діяльність, не заборонену законодавством, захищаються:

1) можливістю здійснення підприємницької діяльності без отримання будь-яких дозволів або направлення повідомлень, крім дозволів і повідомлень, передбачених Законом Республіки Казахстан «Про дозволи і повідомлення»;

2) максимально простим явочним порядком реєстрації всіх видів підприємництва у всіх сферах економіки в одному органі, що реєструє;

3) обмеженням законодавчими актами перевірок підприємницької діяльності, що здійснюються державними органами;

4) примусовим припиненням підприємницької діяльності тільки за рішенням суду, винесеним на підставі, передбаченій законодавчим актом;

5) встановленням законодавчими актами переліку робіт, видів товарів і послуг, які заборонені для приватного підприємництва, заборонені або обмежені для експорту або імпорту;

6) залученням державних органів, посадових осіб, а також інших осіб і організацій до встановленої законодавством майнової відповідальності перед підприємцями за неправомірне перешкоджання їх діяльності;

7) заборобою виконавчим контрольним і наглядовим органам вступати в договірні відносини з суб'єктами підприємництва на предмет виконання обов'язків, що є функціями цих органів;

8) іншими засобами, передбаченими законодавством.

Проаналізувавши положення вітчизняного та зарубіжного законодавства, можна простежити як спільні, так і відмінні риси у правовому регулюванні способів захисту. Особливу увагу привертає положення законодавства Республіки Казахстан, де акцентується увага на взаємовідносинах державних органів та суб'єктів підприємництва. Такий досвід видається корисним для українського законодавства, оскільки допоміг би знизити корупційну складову та покращити інвестиційну привабливість для зарубіжних інвесторів. Також способи захисту прав суб'єктів господарювання можна поділити на матеріальні та процесуальні. Враховуючи той факт, що вітчизняне законодавство не містить визначення зазначених понять, тому вважаємо за необхідне провести досліджен-

ня у цій сфері. Матеріальні способи захисту прав суб'єктів господарювання можуть охарактеризувати наступні визначення.

3. Ромовська під способом захисту розуміла концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного результату [7, с. 494].

Іншу позицію займали Н. Шевченко та А. Сергєєв, розуміючи під способами захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання закріплені законом матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на правопорушника [8, с. 284].

М.І. Брагінський та В.В. Вітрянський способи захисту прав суб'єктів господарювання визначали як передбачені законом засоби, які застосовуються відповідними державними органами чи суб'єктами господарювання самостійно, які направлені на припинення, попередження, усунення порушень права, його відновлення та/або відшкодування збитків, нанесених порушенням права [9, с. 641].

В.В. Петруня розглядає спосіб захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або законного інтересу суб'єкта господарювання як сукупність передбачених законом, договором або таких, що не суперечать принципу верховенства права діянь уповноважених державних органів або суб'єктів господарювання, за допомогою яких може бути досягнуто припинення, запобігання, усунення порушень прав, відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав, відшкодування збитків та здійснено вплив на правопорушника [10, с. 4].

Процесуальну групу найбільш точно характеризують наступні визначення. М.В. Амельченко, досліджуючи питання захисту прав суб'єктів господарювання у судовому процесі й виконавчому провадженні, визначає захист прав суб'єктів господарювання як забезпечення господарським судом і уповноваженими органами державної виконавчої влади відновлення порушених прав і застосування до правопорушників господарсько-правових санкцій

[11, с. 10].

О.Р. Зельдіна та О.Г. Хрімлі під судовим захистом прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва розуміли здійснювану відповідно до встановленої підвідомчості й підсудності діяльність судових органів, спрямовану на відновлення (визнання) порушених (оспорених) прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва, а також на запобігання правопорушенням шляхом справедливого і своєчасного розгляду даної категорії спорів [12, с. 29].

Окрім того, процесуальні способи захисту можна класифікувати залежно від форми судочинства на способи судового захисту у позовному провадженні (загальному або спрощеному), наказному провадженні, у справах про банкрутство, учасників провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що проблема вдосконалення правового понятійного апарату нормативної бази господарського права залишається актуальною і потребує подальших наукових пошуків, зокрема, в частині визначення поняття «способів судового захисту суб'єктів господарювання». Тому, пропонуємо наступне визначення способів судового захисту суб'єктів господарювання: як здійснювану діяльність судових органів відповідно до встановленої юрисдикції та форми судочинства, спрямовану на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, яка виконується у встановлений законом, договором або іншим способом, який не суперечить закону, якщо суд дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а також, якщо задоволення викладеної у зверненні вимоги призведе до ефективного захисту прав чи інтересів.

Література

1. Lacchi C. Multilevel judicial protection in the EU and preliminary references. 53 Common Market Law Review 2016. Issue 3, pp. 679–707.
2. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів Пол-

тавської області: аналітичний звіт. Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку», Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Полтавській області / О. Черчатий, І. Клименко, Ю. Кикоть; заг. ред. Є. Полтенко. Полтава, 2019. 106 с.

3. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів Харківської області: аналітичний звіт. Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку» / Р. Лихачов, М. Лихачова, заг. ред. Є. Полтенко. Харків, 2019. 115 с.

4. Оцінка рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів Полтавської області: аналітичний звіт. Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку» / В. Ільчишена, Т. Петрунькова, Б. Яворницька; заг. ред. Є. Полтенко. Кам'янець-Подільський, 2019. 60 с.

5. Sharpston E. Effective Judicial Protection through Adequate Judicial Scrutiny-Some Reflections. *Journal of European Competition Law & Practice*, 2013, Vol. 4, No. 6. p. 453-454. doi:10.1093/jeclap/lpt066.

<https://doi.org/10.1093/jeclap/lpt066>

6. Мирзоян С. Гражданско-правовые способы защиты авторских прав в США. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2003. № 11. С. 48-58.

7. Ромовська З. Українське цивільне право: загальна частина. Академічний курс: підруч. Київ: Атіка, 2005. 560 с.

8. Гражданское право: учебник. Ч. 1 / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва: Проспект, 1999. 624 с.

9. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общие положения. Москва: Статут, 1997. 681 с.

10. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2019. 20 с.

11. Амельченко М.В. Захист прав суб'єктів господарювання в судовому процесі та у виконавчому провадженні: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк, 2001. 188 с.

12. Зельдіна О.Р., Хрімлі О.Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти: монографія. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 176 с.

References

1. Lacchi C. Multilevel judicial protection in the EU and preliminary references. *53 Common Market Law Review* 2016. Issue 3, pp. 679-707.

2. Otsinka rivnya zadovolenosti hromadyan, yaka dotrymuyetsya aspektiv funktsionuvannya sudiv Poltavskoyi oblasti: analitychnyy zvit. Prohrama USAID «Nove pravosuddya», Hromadska spilka «Merezha pravovoho rozvytku», Rehionalnyy tsentr z usikh mozhlyvykh mozhlyvostey v Poltavskiy oblasti / O. Cherchatyy, I. Klymenko, Yu. Kikot; zah. red. Ye. Poltenko. Poltava, 2019. 106 s.

3. Otsinka rivnya zadovolenosti hromadyan, yaka maye vazhlyvi aspekty funktsionuvannya sudiv Kharkivskoyi oblasti: analitychnyy zvit. Prohrama USAID «Nove pravosuddya», Hromadska spilka «Merezha pravovoho rozvytku» / R. Likhachov, M. Lykhachova; zah. red. Ye. Poltenko. Kharkiv, 2019. 115 s.

4. Otsinka rivnya zadovolenosti hromadyan, yaka dotrymuyetsya aspektiv funktsionuvannya sudiv Poltavskoyi oblasti: analitychnyy zvit. Prohrama USAID «Nove pravosuddya», Hromadska spilka «Merezha pravovoho rozvytku» / V. Ilchyshena, T. Petrunkova, B. Yavornytska; zah. red. Ye. Poltenko. Kamyansets-Podilskyuy, 2019. 60 s.

5. Sharpston E. Effective Judicial Protection through Adequate Judicial Scrutiny-Some Reflections. *Journal of European Competition Law & Practice*. 2013. Vol. 4. No. 6. p. 453-454. doi:10.1093/jeclap/lpt066

6. Mirzoyan S. Hrazhdansko-pravovi zasoby zakhyshchayut avtorskykh prav u SSHA. *Intellektualna vlasnist. Avtorskoe pravo i zmizhni prava*. 2003. № 11. S. 48-58.

7. Romovska Z. Ukrayinske tsyvilne pravo: zahalna chastyna. Akademichnyy kurs: pidruchnyk. Kyiv: Atika, 2005. 560 s.

8. Hrazhdanske pravo: navchalnyy posibnyk. Ch. 1 / pid red. A.P. Serheeva, Yu.K. Tolstoho. Moskva: Prospekt, 1999. 624 s.

9. Brahynskyy M.Y., Vytryansky V.V. Dohovirne pravo: zahalne pravylo. Moskva: Statut, 1997. S.641-681 s.

10. Petrunya V.V. Ponyattya ta systemy, mozhlyvo, spravzhni sub'yekty hospodaryuvannya: avtoref. dys ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Odesa, 2019. 20 s.

11. Amelchenko M.V. Zakhyst pravdyvoho sub'yekta hospodaryuvannya v sudovomu periodi ta u vykonanni tsoho produktu: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.04. NAN Ukrayiny, In-t

ekonomiko-pravovykh syl. Donetsk, 2001. 188 s.

12. Zeldina O.R., Khimli O.H. Sudovyy zakhyshchenyy pravdyvyy sub'yekt diyalnosti, yakyy: teoretychni ta praktychni aspekty: monohrafiya; NAN Ukrayiny, In-t ekonomiko-pravovykh syl. Kyiv: Yurinkom Inter, 2015. 176 s.

I. Pokhilenko

METHODS OF JUDICIAL PROTECTION OF BUSINESS ENTITIES

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: pokhilenko.i@gmail.com

***The purpose:** the purpose of the article is to determine the methods of judicial protection of business entities and, on the basis of the analysis of legal literature and normative legal acts, to propose an author's definition of the said concept. **Research methods:** the following methods are applied. Formal-logical – for the formation of new concepts, their classification; eliminating inaccuracies and contradictions, etc. Formal-dogmatic, or legal method, based on the use of rules of formal logic for knowledge of law, is a traditional, inherent in legal science, since it proceeds from its nature. Its essence is in the formulation and disclosure of legal concepts, the construction of legal structures, and clarification of the actual content of the law. This method was used in the analysis of methods of judicial protection of business entities. At all stages of scientific research the dialectical method is used. This method determines the paths of any scientific study. It helps to explore all the phenomena in the relationship, interdependence. Comparative method involves comparing single-order legal concepts, phenomena and processes to establish similarities and account for differences between them. **Results:** summarizing the mentioned above, it is possible to conclude that the issue of legal conceptual apparatus of economic law improving remains relevant and requires further scientific research, in particular, in the definition of the concept of «methods of judicial protection of business entities». That is why, the following definition of methods of judicial protection of business entities has been suggested as the activity of judicial authorities in accordance with the established jurisdiction and the form of judiciary aimed at restoring (recognition) of violated (disputed) rights and legitimate interests of business entities, which is performed in the law, contract, or other method that is not contrary to the law if the court concludes that no statutory remedy is effective in the legal relationship at issue, or if volunteering the request will effectively protect the rights or interests. **Discussion:** correlation of judicial remedies with other elements of the protection of the rights of business entities.*

***Keywords:** business entities; methods of protection; protection of rights of business entities.*